

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра геодезії та картографії

На правах рукопису

УДК 333.72

«Формування та розвиток моніторингу земель в Україні»

Рівень вищої освіти – перший (бакалавр)
Галузь знань 19 – «Архітектура та будівництво»
Спеціальність 193 – «Геодезія та землеустрій»
Освітня програма – «Геодезія та землеустрій»

Кваліфікаційна робота бакалавра
студента 4 курсу
освітнього рівня бакалавр
Несвіти Владислава Сергійовича

Науковий керівник –
кандидат географічних наук, доцент
Дудун Тетяна Володимирівна

Допущено до захисту

Протокол засідання кафедри № ____ від «__» _____ 2023 року

Завідувач кафедри

проф. Даценко Л. М.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Історія розвитку формування та моніторингу земель в Україні та за кордоном	5
1.1. Особливості зарубіжного досвіду формування та моніторингу земель.....	5
1.2. Історія становлення та розвитку моніторингу земель в Україні.....	8
Розділ 2 Теоретико-методичні основи формування та моніторингу земель в Україні	24
2.1. Структура земельного фонду та напрями його реформування в умовах земельної реформи в Україні	24
2.2. Система державного контролю щодо використання та охорони земельних ресурсів України.....	32
2.3. Інформаційне забезпечення моніторингу земель в Україні	43
Розділ 3 Перспективи розвитку формування та моніторингу земель в Україні	45
3.1. Заходи щодо формування та розвитку системи державного моніторингу земельних ресурсів.....	45
3.2. Впровадження зарубіжного досвіду в систему управління земельними ресурсами України	48
ВИСНОВКИ.....	54
Список літератури	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. Успішне використання землі в населених пунктах залежить від багатьох факторів, які змінюються в часі і просторі. Деякі населені пункти стикаються з проблемами недоцільного землекористування, що спричиняє недостатній соціальний розвиток. Це може призводити до використання продуктивних земель неефективно та непродуктивними затратами ресурсів.

Раціональне використання землі є центральним завданням землеустрою. Це включає комплекс заходів, розроблених державою, для досягнення максимально повного та ефективного використання та охорони земельних ресурсів. Воно також пов'язане з розвитком засобів виробництва та підвищення рівня сільськогосподарської культури та соціальної ефективності.

Однією з важливих особливостей землеустрою є організація території, облік соціальних та господарських факторів через генеральне планування населених пунктів, сіл та інших територій. Використання планів та проектів землеустрою дозволяє досягти раціональної організації території та поліпшити соціальні умови проживання населення.

Основу дослідження про раціональне землекористування в Україні складають праці вітчизняних вчених, зосереджені на земельному, земельному та екологічному праві. Серед них можна згадати таких вчених, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, В. Д. Басай, А. Г. Бобкова, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич та Ю. С. Шемшученко.

Мета дослідження – аналіз історичних даних та нормативно-правових документів щодо моніторингу земель в Україні.

Завдання дослідження:

– Розглянути історію розвитку формування та моніторингу земель в Україні та за кордоном;

– Дослідити теоретико-методичні основи формування та моніторингу земель в Україні;

– Визначити перспективи розвитку формування та моніторингу земель в Україні.

Об'єктом дослідження є землі України, їх формування та моніторинг відповідно нормативно-правових документів.

Предметом дослідження є методи та чинники, які дозволяють проаналізувати процеси формування та розвитку моніторингу земель в Україні.

Під час проведення дослідження використовувались такі методи: системний аналіз, щоб вивчити історичні процеси і їх взаємозв'язок, взаємозалежність та причинно-наслідкові зв'язки; синтез, для узагальнення різних аспектів земельних відносин у історичному контексті; абстрагування, для формулювання загальних висновків, заснованих на системному аналізі та синтезі теорії і практики організації особливостей земельних відносин в Україні.

Дипломна робота включає в себе вступ, три розділи, шість підрозділів, висновок, список використаних джерел та додатки.

Розділ 1. Історія розвитку формування та моніторингу земель в Україні та за кордоном

1.1. Особливості зарубіжного досвіду формування та моніторингу земель

Інформація про стан природного середовища та його зміни використовується людиною вже давно. Проте з появою технологій, які дають людині можливість впливати на природу і перетворювати її, отримання такої інформації стає ще більш важливим. Вона дозволяє визначати оптимальні природні умови для проведення різних заходів, передбачати сприятливі або несприятливі умови для господарської діяльності, запобігати зменшенню біорізноманітності екосистем та порушенню екологічної рівноваги.

Останніми роками через безконтрольну експлуатацію природи виникла потреба у детальній інформації про стан біосфери. Зміни в біосфері, спричинені антропогенними факторами, можуть відбуватися швидко, відмінно від природних змін, спричинених природними факторами. Багато країн мають геофізичні служби (гідрометеорологічні, сейсмічні, іоносферні тощо), які спостерігають і вивчають природні зміни в навколишньому середовищі.

Для виявлення змін, спричинених людською діяльністю, була започаткована потреба в організації спеціальних спостережень за зміною природного середовища. Систематичні спостереження одного або більше елементів навколишнього природного середовища згідно з попередньо розробленою програмою отримали назву "моніторинг". Термін «моніторинг» (від лат. monitor – той, хто стежить, нагадує, спостерігає) з'явився перед Стокгольмською конференцією ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 5-16 червня 1972 р.)[1].

В 1971 році експерти спеціальної комісії SCOPE розробили перші пропозиції щодо системи моніторингу. Основні елементи цієї системи були описані у роботі Р. Манна. Були визначені основні цілі Глобальної системи

моніторингу навколишнього середовища, зокрема попередження змін у стані природи, пов'язаних з забрудненням, загрозами здоров'ю людини, стихійними лихами та екологічними проблемами. Був складений список пріоритетних забруднювачів для контролю, а також встановлено параметри, необхідні для інтерпретації результатів вимірювань забруднень.

Термін "моніторинг" можна визначити як систему спостережень, яка дозволяє виявити зміни в біосфері, спричинені людською діяльністю. Також можна сказати, що "моніторинг" - це система контролю за антропогенними змінами в навколишньому природному середовищі. Важливо зазначити, що така система моніторингу не вимагає створення нової мережі спостережних станцій, ліній зв'язку, центрів обробки даних тощо. Вона входить у склад універсальної системи спостережень і контролю за станом природного середовища, яка розвивається протягом багатьох років. Таким чином, така система може і повинна бути частиною вже існуючої служби спостережень і контролю за станом природного середовища, використовуючи її досвід, спостережні станції, лінії зв'язку тощо. [5].

Між 1972 і 1974 роками Науковий комітет з питань навколишнього середовища Міжнародної ради наукових спілок запропонував ідею глобального моніторингу. Теоретично це підтвердив американський вчений Р. Манн, який вважав, що моніторинг — це система контролю навколишнього середовища, що включає спостереження за його станом, виявлення можливих амінів і формулювання заходів з природокористування. Сутність концепції глобального моніторингу полягає в необхідності багаторазових спостережень за елементами навколишнього середовища в просторі та часі відповідно до конкретних процедур і конкретних цілей.

На основі цієї концепції виникли різні підсистеми екологічного моніторингу:

- моніторинг приземних і верхніх шарів атмосфери;
- моніторинг атмосферних опадів;

- моніторинг гідросфери (поверхневі води суші, океанські води, океанічні та підземні води);
- моніторинг літосфери (переважно ґрунтів);
- моніторинг клімату;
- моніторинг озонового шару;
- морський моніторинг;
- геофізичний моніторинг;
- фізичний моніторинг;
- біогеохімічний моніторинг.

У 1986 р., використовуючи праці Р. Манна, Секретаріат ООН з навколишнього середовища опублікував Довідник з моніторингу навколишнього середовища, який містить методи та програми моніторингу для країн, що розвиваються. Запропонована система моніторингу базується на природничих і наукових дослідженнях і включає:

- Виявляти та вивчати природні ресурси, які забезпечують виробництво їжі (моніторинг клімату, рельєфу, ґрунту, рослинності, населення);
- Вивчення природних умов (спостереження за ерозією ґрунтів, твердим стоком).

Космічний моніторинг, який використовує дистанційні методи, здійснюється за допомогою космічних апаратів, обладнаних вимірювальними приладами. Ці методи грають особливу роль у вивченні навколишнього середовища, оскільки дозволяють здійснювати зйомку або вимірювання без прямого фізичного контакту з об'єктом дослідження.

Отже, поняттям «моніторинг» доцільно назвати систему спостережень, що дозволяє виділити зміни стану біосфери під впливом людської діяльності. Також можна сказати, що «моніторинг» – це система контролю за антропогенними змінами навколишнього природного середовища. Слід зазначити, що така система моніторингу не вимагає організації мережі нових спостережливих станцій, ліній, телекомунікацій, центрів обробки даних

тощо. Вона входить складовою частиною в універсальну систему спостережень і контролю стану природного середовища, що вже розвивається багато років. Отже, інтеграція такої системи вже існуючої служби спостережень і контролю стану природного середовища є необхідною і бажаною. Ця інтеграція дозволить скористатися досвідом, наявними системами спостережень, станціями, лініями зв'язку та іншими елементами існуючої інфраструктури.

1.2. Історія становлення та розвитку моніторингу земель в Україні

Першим нормативним джерелом Київської Русі, в якому було закріплено земельно-правові норми, є «Руська Правда», яка приділяє чимало уваги захисту феодальної власності на землю [29, с. 69]. У 30-х роках XII ст. раньофеодальний період історії Давньоруської держави змінився періодом феодальної роздробленості. У цей період на території України існували різні великі князівства, а серед них варто відзначити Галицько-Волинське князівство, засноване у 1199 році, яке існувало до 1340 року. Головними джерелами права в цьому князівстві були "Руська Правда", укази галицько-волинських князів, збірники церковних настанов про правосуддя, а також чинили дію норми церковних статутів князів Володимира і Ярослава [34, с. 51]. Угоди щодо земельних володінь були поширеною практикою. Купівля-продаж, застава, дарування оформлювалися в грамотах.

Значення Литовських статутів 1529 р., 1554 р. і 1588 р. полягало в закріпленні основ суспільного ладу і територіального устрою та в обмеженні звичаєвого права при регулюванні земельних відносин.

Розвиток земельного права в законодавчих актах XVII ст. став закономірним етапом розвитку феодального порядку. Регулювання земельних відносин у період формування української національної держави у 1648-1654 рр. здійснювалось переважно універсалами Богдана Хмельницького. Система регулювання власності була спрямована на надання

козацькій старшині маєтків як винагороди за їх послуги під час обіймання посади. Це призвело до створення нового типу земельної власності - рангових маєтків, які також відомі як рангові землі [39, с. 160].

З переходом України під протекторат російської імперії згідно з рішеннями Земського собору від 1 жовтня 1653 р. і Переяславської Ради від 8 січня 1654 р., що був юридично оформлений Березневими статтями 1654 р., на українських землях набуло поширення російське законодавство.

Наступний крок у розвитку земельного законодавства був зроблений з прийняттям першого феодального кодексу законів України 1743 р., який називався «Права, за якими судиться малоросійський народ».

Починаючи з середини XVII ст. на Лівобережній Україні, а з 1840-1842 рр. – уже на всій території України при регулюванні земельних відносин застосовувались положення Зводу законів Російської імперії. На оформлення земельного права в цей період вплинуло передусім поширення прав феодалів на всі види розпорядження землею, і розвиток кредитних операцій, який відповідав зростанню торгово-грошових відносин [36, с. 14]. Магнати на Правобережній Україні, які користувались виключним правом володіння земельною власністю, були звільнені від податків [36, с. 18]. Після введення загальноімперського законодавства 25 червня 1840 року на Правобережній Україні, а у 1842 році на Лівобережній Україні, подальший розвиток національного земельного законодавства України майже припинився.

Після здійснення реформи 1861 року утворилася значна кількість безземельних селян, які були готові працювати на землі. Однак, через відсутність фінансових ресурсів вони не могли придбати землю, адже цю можливість переважно використовували купці з метою спекуляції. Завдяки створенню державного Селянського земельного банку та ряду комерційних іпотечних банків, розвитку прозорості в роботі комісій з землевпорядкування та поліпшенню законодавства, стали доступними кредити для тих людей, які мали знання та бажання працювати на землі. [24, с. 162].

Петро Столипін активно підтримував селян, які здобували приватну власність на землю, шляхом зниження платежів за неї. Указом від 1 січня 1907 року було скасовано викупні платежі за землю. Протягом періоду з 1893 по 1905 рік держава вже отримала від селян близько 2 мільярди карбованців, що значно перевищувало суму коштів за землю, яку одержали селяни. Уряд, забезпечуючи розширення селянського землеволодіння, також вживав заходів, щоб запобігти передачі земель, наділених або придбаних селянами, в руки не селян. Так, закон прийнятий 14 грудня 1893 р. заборонив заставу наділених земель. Для відчуження цілої частини наділу вимагався дозвіл губернаторства або міністра внутрішніх справ. До видання цього закону вільні від викупного боргу землі мали характер приватної власності й обмеженням не підлягали.

Законодавство, впроваджене Столипіним, щодо виходу селян з общини, остаточно перетворило всю селянську землю на повноцінний товар, що прискорило розвиток малих фермерських господарств за рахунок ліквідації великих поміщицьких угідь. У період реформи Столипіна були скасовані обмеження на придбання землі. Указ від 9 листопада 1906 року "Про доповнення деяких постанов діючого закону щодо селянського землеволодіння і землекористування" надавав кожному селянину право на приватну власність земельної ділянки, що також давало їм право обтяжувати ці ділянки заставою.

Нова доба в земельному питанні розпочалася з революції 1917 р. На нашу думку, 1917 р. став відправним моментом в історії становлення вітчизняного земельного законодавства, оскільки саме з цього часу розвивалося законодавство, що надалі мало вирішальний вплив і значення для формування сучасного земельного законодавства. Тому вважаємо за необхідне детальніше спинитися на історії його розвитку.

Початковим кроком у формуванні радянського земельного законодавства був Декрет про землю, що був ухвалений 26 жовтня 1917 року. Цей декрет закладав основи земельного законодавства відповідно до

принципів радянської ідеології. Його можна вважати одним з перших законодавчих актів, прийнятих радянською державою. До Декрету про землю було додано Селянський наказ про землю, який був складений на основі 242 місцевих селянських наказів і опублікований у серпні 1917 року. Цей наказ став невід'ємною складовою декрету і виступав як важливе керівництво для проведення земельних реформ. Йому було надано юридичну силу.

Важливо зазначити, що в Декреті про землю вирішувалось питання не лише про координацію практичних заходів у галузі земельної політики на території РСФСР і уніфікації земельного законодавства з основних принципів питань, а й уперше було поставлене питання про єдність вирішення основоположних питань земельного законодавства в «дружніх республіках, що не входять до складу РСФСР» (ст. 4).

14 грудня 1917 р. РНК РРФСР прийняв Декрет про заборону угод з нерухомістю, який установлював, що з 18 грудня 1917 р. у зв'язку з наступним усупільненням міської землі призупиняються всі угоди з купівлі, застави тощо всієї нерухомості і земель у містах [6, с. 107]. Це означало, що міські землі перестали бути приватною власністю. Під час проведення I Всеукраїнського з'їзду Рад у період з 11 по 12 грудня 1917 року було оголошено утворення Радянської Республіки на території України, і Декрет про землю було розголошено як чинний у цій новоствореній державі. Це означало, що майбутні реформи земельного законодавства на Україні розпочались на основі принципів, визначених у Декреті про землю. Подальший розвиток земельного законодавства відбувався згідно з цими засадами. Найважливіші положення Декрету про землю знайшли відображення в законі «Про соціалізацію землі» від 19 лютого 1918 р. Відповідно до ст. 11 цього закону розвиток колективних господарств у землеробстві повинен відбуватися за рахунок одноосібних господарств, ст. 21 передбачала, що земля надається в користування насамперед тим, хто бажає працювати на ній не для отримання власної вигоди, а для суспільної користі.

У період іноземної військової інтервенції і громадянської війни земельне законодавство було націлене на розвиток соціалістичних форм землекористування. З метою консолідації земельних ресурсів у державі для створення радгоспів і сільськогосподарських комун, у 1918 році був виданий Декрет про перехід маєтків, сільськогосподарських підприємств і земельних ділянок загальнодержавного значення під управління Народного комісаріату землеробства. Згідно з цим декретом було заборонено подальший приватний розподіл земель таких сільськогосподарських підприємств, які мали культурно-просвітницьке значення, маєтків з цінними багаторічними культурами, колишніх поміщицьких маєтків з ефективною господарською структурою або складним технічним обладнанням для обробки сільськогосподарської продукції, кінних заводів і розплідників племінного скотарства. Усі ці маєтки передавалися безпосередньо під відання Наркомзему для створення радгоспів або сільськогосподарських комун. [28, с. 212].

Кожен історичний період в історії розвитку радянського суспільства супроводжувався оновленням земельного законодавства [25, с. 28]. З переходом на мирну роботу по відновленню народного господарства розпочинається новий етап розвитку земельного законодавства. Згідно з положенням, прийнятим 14 лютого 1919 року, щодо соціалістичного землеустрою і переходу до соціалістичного землеробства, всі землі в межах РСФСР були об'єднані в єдиний державний земельний фонд. Згідно зі статтею 2, цей фонд перебував під безпосереднім контролем і розпорядженням відповідних народних комісаріатів та місцевих органів влади. Положення також визнавало радгоспне і колгоспне землеробство як основні форми землеробства згідно зі статтею 29 [22].

Основні принципи Положення були розвинуті у ряді наступних законодавчих актів. Зокрема, було прийнято постанову НКЗ «Про порядок здійснення внутрішньонадільних переділів у окремих сільських товариствах, поселеннях та інших сільськогосподарських об'єднаннях», а потім декрет

Раднаркому від 1920 р. «Про переділи землі», відповідно до якого повні переділи допускались не раніше трикратного чергування прийнятої сівозміни лише з дозволу уїзного земельного відділу (ст. 3), встановлювались переважне право трудових землекористувачів на отримання при переділах тих ділянок, які ними правильно і добросовісно оброблялись (ст. 11) і передбачалось позбавлення права подальшого користування землею тих господарств, які ухиляються від правильної обробки землі (ст. 10) [30, с. 207].

«Соціалістичне» земельне законодавство періоду 1918-1920 рр. було зорієнтоване на створення колективних форм господарювання. Проте, як правильно вказує А. В. Потапова, ці законодавчі установки на ранню колективізацію не були сприйняті селянством, і влада була змушена відмовитись від своєї попередньої політики і скоригувати земельне законодавство відповідно до реальної ситуації, що склалась на селі наприкінці громадянської війни [6, с. 24].

Ідея кодифікації земельного законодавства виникла ще 1918 р., коли НКЮ РРФСР розпочинав роботу з підготовки проекту Кодексу законів про землю і користування нею, проте іноземна інтервенція і громадянська війна не дозволили довести роботу до кінця. Лише з переходом до непу стало можливим повернутися до питання про кодифікацію земельного законодавства як одного з найважливіших завдань розвитку радянського права [29, с. 55].

Практична реалізація ідеї уніфікації земельного законодавства з найважливіших питань була здійснена законом про трудове землекористування від 22 травня 1922 р. Цей закон став першим нормативним актом, який до його прийняття на сесії ВЦВК був попередньо узгоджений Федеральним комітетом з радянськими республіками. Декретом ВЦВК про порядок введення в дію в автономних, дружніх і договірних республіках РРФСР основного закону про порядок розгляду земельних спорів від 20 червня 1922 р. він був поширений на всі республіки. Після

цього Президія ВЦВК прийняла кілька декретів, які внесли зміни до основного закону "Про трудове землекористування" для окремих республік. Однак ця робота не була завершена, оскільки з 1 грудня 1922 року на всій території РСФСР набув чинності Земельний кодекс, згідно з Постановою ВЦВК від 30 жовтня 1922 року [39, с. 54].

У Земельному кодексі 1922 року значну увагу приділялося регулюванню трудового землекористування, зокрема одноосібних селянських господарств. Одночасно кодекс створював умови для закріплення й розвитку колективних форм землекористування. Цей кодекс пропонував стабільність у землекористуванні, дозволяючи вільний вибір форми його організації. Зазначено, що вже у Положенні про соціалізацію землі від 19 лютого 1918 року передбачалося можливе використання землі не лише для сільськогосподарських потреб, але й для культурно-просвітницьких заходів, забудови та будівництва транспортних маршрутів. [38, с. 110]. Положення про соціалістичний землеустрій від 14 лютого 1919 р. розширило цей перелік несільськогосподарських земель і об'єднало в особливу категорію земель спеціального призначення. Надалі Земельний кодекс 1922 р. виділив зі складу земель спеціального призначення міські землі, створивши особливий інститут міського землекористування.

30 грудня 1922 р. I Всесоюзний з'їзд Рад затвердив Декларацію і Договір про утворення Союзу СРС, які були затвердженні в основному і передані на додатковий розгляд ЦВК союзних республік. З урахуванням висловлених пропозицій союзних республік щодо удосконалення Декларації і Договору, Конституційна комісія, утворена Президією ЦВК СРСР після необхідної переробки тексту Договору включила його до Конституції СРСР 1924 р. Договір передбачав розмежування компетенцій між Союзом РСР і союзними республіками в галузі законодавчої діяльності. Серед інших питань до компетенції союзних республік було віднесено здійснення законодавчої діяльності відповідно до вимог союзних відносин. У галузі земельного законодавства союзні республіки правомочні були видавати

необхідні законодавчі акти, що регулюють земельні відносини на території союзної республіки.

Факт утворення Союзу РСР за Конституцією 1924 р. мав важливе значення для розвитку земельного законодавства. Слід зазначити, що вимоги Конституції 1924 р. про видання Загальних засад землекористування і землеустрою були виконані не одразу. До видання Загальних засад Союз РСР прийняв ряд окремих актів земельного законодавства, що діяли на всій території СРСР. Такими першими законодавчими актами загальносоюзного значення були Положення про землі, надані транспорту, затверджене Президією ЦВК і РНК СРСР від 28 серпня 1925 р. і Положення про Всесоюзний переселенський комітет при ЦВК СРСР, затверджене постановою ЦВК і РНК СРСР від 10 квітня 1925 р. Ще раніше постановою ЦВК СРСР від 12 листопада 1923 р. було затверджено Положення про майно місцевих Рад, в якому місцевим Радам надавалося право експлуатувати передані в їх розпорядження землі та інше майно як шляхом їх фінансування в бюджетному порядку, так і шляхом їх перевodu на господарський розрахунок, а також шляхом здачі в оренду і концесію, а також була прийнята постанова Президії ЦВК СРСР від 12 листопада 1923 р. «Про стягнення ренти із земель міських і наданих транспорту» [30, с. 208] та ряд інших актів.

Земельне законодавство, створене переважно у 1922 р. в умовах переходу на мирну роботу по відновленню народного господарства, вже не відповідало новим завданням радянської держави і потребувало подальшого розвитку. 20 жовтня 1927 р. ЦК ВКП (б) виносить постанову, якою даються директивні вказівки для розробки союзного закону про землеустрій і землекористування. З прийняттям цього акта ми пов'язуємо початок нового етапу розвитку земельного законодавства. Слід зазначити, що Загальні засади землекористування і землеустрою 1928 р. суттєво відрізняються від Земельного кодексу РСФСР 1922 р. співвідношенням частки норм, що

регулюють правовідносини одноосібного господарства, і норм, спрямованих на безпосереднє створення соціалістичного сільського господарства.

Земельне законодавство періоду Великої Вітчизняної війни було спрямоване на регулювання забезпечення армії й населення продовольством, а промисловості – сировиною. Частина країни була окупована фашистськими загарбниками, і це поклало на колгоспи і радгоспи обов'язок розширювати посівні площі шляхом освоєння нових земель і підвищення врожайності колгоспних полів. У 1942 р. РНК СРСР прийняла Постанову «Про дозвіл колгоспам здійснювати посіви на невикористаних орних землях суміжних колгоспів». Тимчасовій передачі іншим організаціям підлягали під час війни невикористовувані землі не лише колгоспів, а й радгоспів. Як правило, невикористовувані землі радгоспів передавались суміжним колгоспам. Порядок такої передачі був установлений Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП (б) від 18 березня 1943 р. «Про державний план розвитку сільського господарства на 1943 р.» [40, с. 209]. Важливого значення в умовах війни набуло індивідуальне городництво робітників і службовців. З метою покращення обробки земельних ділянок, відведених під індивідуальні й колективні городи, Постановою Раднаркому від 4 листопада 1942 р. «Про закріплення за підприємствами та установами земельних ділянок, відведених під індивідуальні городи робітників і службовців» за підприємствами й установами були закріплені на п'ять-сім років земельні ділянки, відведені їм у 1942 р. із земель міст, робітничих селищ і держземфондів під колективні й індивідуальні городи робітників і службовців [37, с. 93].

Велика Вітчизняна війна зумовила ряд особливостей розвитку земельного законодавства. Війна вимагала перебудови всього державно-правового життя, у галузі земельного права така перебудова була зумовлена специфічними завданнями сільського господарства, яке на початку війни опинилось у складному становищі. Важливим завданням було розширення посівних площ і підвищення врожайності сільськогосподарських культур. У звільнених районах розгорталась робота по відновленню зруйнованого

народного господарства. Особлива увага приділялася відновленню на звільнених територіях радянських земельних законів. У серпні 1943 р. РНК СРСР і ЦК ВКП (б) прийняли Постанову «Про невідкладні заходи щодо відновлення господарства в районах, звільнених від німецької окупації», яка мала важливе значення для розвитку земельного права [35, с. 42].

Переломним моментом у розвитку земельного законодавства незалежної України можна вважати 1990 рік, коли Верховна Рада Української РСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет 16 липня. Цей документ став фундаментом для змін у формах власності та господарювання у сфері земельних відносин у незалежній Україні. [29, с. 40].

Законодавство про земельну реформу, містячи деякі раціональні ідеї, загалом потребувало серйозного вдосконалення, а саме концептуального забезпечення земельної реформи, систематизації нормативної бази реформування земельних відносин, усунення різного роду суперечностей і колізій між нормами і нормативними актами різного рівня, уникнення декларативних положень, реалізація яких є практично неможливою. Реформи у сфері землекористування мали суперечливий характер: на фоні зрушень існували численні специфічні фактори, що уповільнювали ефективне реформування земельних відносин, зокрема: нестабільність законодавства, спонтанність земельного законодавства, криза правової свідомості та правовий нігілізм більшої частини суспільства [19, с. 9].

Незначна правотворча робота в напрямі розвитку земельного законодавства України була проведена у 1994-1997 рр.

При вивченні змін, що відбулися в земельному законодавстві України, особливу увагу слід приділити 2001 році - року прийняття діючого Земельного кодексу України. Цей кодекс є четвертим спеціалізованим законодавчим актом земельного права, який був систематизованим в історії нашої країни. Прийняття цього кодексу відображає еволюцію соціально-економічного, політико-правового розвитку держави та суспільства, а також

регулювання земельних відносин в Україні шляхом законодавчих змін. [11, с. 110].

Отже, етапи трансформації земельних відносин у незалежній Україні можливо описати наступним чином.

На початковому етапі земельної реформи акцент робився на формулюванні правових норм і пошуку шляхів реформування. У січні 1992 року був прийнятий Закон України "Про форми власності на землю", а у березні 1992 року було ухвалено нову редакцію Земельного кодексу України. Згідно з цими законами були встановлені правові основи для державної, колективної і приватної форм власності на землю. В період з 1991 по 1993 роки була проведена інвентаризація земель сільськогосподарського призначення, а також виділено та сформовано землі державного запасу і резервного фонду. Це дало змогу створити фермерські господарства та "власні сільські господарства" на основі цих земель. Також була можливість виділити до двох гектарів землі працівникам соціальної сфери, вирішити питання виділення земель тим, хто був пропущений у списку, та розширити сінокоси і пасовища за рахунок частини резерву. Процес роздержавлення земель завершився у 1996 році, разом з цим закінчився перший етап реформи. Крім того, було передано землі колгоспів у "спільно-часткову власність" колективним сільським підприємствам, надаючи їм сертифікати на земельні паї.

Починаючи з 1997 року, земельні відносини в Україні пройшли реформу у трьох напрямках: приватизація земельних ділянок громадянами, паювання земель сільськогосподарських підприємств та приватизація (викуп) земель, які не призначені для сільськогосподарського використання.

Під час другого етапу реформування земельних відносин була проведена реструктуризація колективно-сільськогосподарських підприємств (КСП) і створені орендні підприємства з використанням приватних господарств різних організаційних форм. З метою активізації економічного обороту земель шляхом оренди земельних паїв, були розроблені схеми

розподілу колективної власності на земельні частки (паї), розроблено тимчасовий зразок договору оренди земельних часток (паїв) і встановлено порядок закріплення масивів розпаювання землі для груп власників земельних сертифікатів згідно з указом Президента України від 23 квітня 1997 року. Проте, незважаючи на ці зусилля, відбувалися затримки у реформуванні земельних відносин у період з 1993 по 1998 роки, що призводило до збільшення недовіри селян до державної політики щодо земельної реформи, особливо через ліквідацію майнових комплексів сільськогосподарських підприємств і формальне паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств на підставі сертифікатів.

Дія Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискореного розвитку аграрного сектору економіки" від 3 грудня 1999 року сприяла активізації реформування земельних відносин і наданню соціальних гарантій власникам земельних паїв (часток), зокрема пенсіонерам. Указ встановив мінімальний розмір орендної плати у розмірі 1,0% та пізніше 3% від нормативної оцінки переданої в оренду землі. Власникам паїв було гарантовано право отримання земельних паїв у натурі для самостійного господарювання, створення на їх основі нових ринково орієнтованих сільськогосподарських структур або передачу їх в оренду іншим суб'єктам, за умови укладання договорів оренди та їх реєстрацію у державному органі.

Другий етап реформування земельних відносин був завершений у 2001 році, що включало заміну сертифікатів на державні акти та перетворення колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) в приватні підприємства та кооперативи.

Початок третього етапу реформування припадає на 2002 рік з прийняттям нового Земельного кодексу. Цей етап відзначається еволюційним підходом до залучення земель до економічного обороту, особливо через використання оренди, створення кадастру земель, формування великих та стабільних підприємств, спрощення та розширення фермерських господарств. Також в цей період спостерігається зростання

латифундистських явищ, затягування земельних перетворень та неподолання мораторію на ринок земель сільськогосподарського призначення.

У 2004-му році виходив термін дії чергового мораторію на продаж землі, але голова Соціалістичної партії України Олександр Мороз поставив його продовження для підтримки Віктора Ющенка.

У 2007-му 10 днів український ринок землі був вільним. Потім, в бюджетну ніч за продовження мораторію проголосували.

За визначений час на ринку сільськогосподарського виробництва з'явилося багато агрохолдингів.

Усі, учасники парламенту, ніколи не голосували за продаж землі, а навпаки, приймали позитивні рішення у бік мораторію. За даних умов агрохолдинги активно розвивалися за рахунок дешевої оренди на землю.

Отже, будучи віце-спікером Верховної Ради, за земельний кодекс з запуском ринку через три роки боровся Віктор Медведчук, який зараз є депутатом від ОТЗЖ. Юрій Бойко голосував за законопроект про реформу ринку, будучи членом Кабміну Миколи Азарова. А лідер «Батьківщини» Юлія Тимошенко за часів прем'єрства взагалі домоглася внесення до Верховної Ради самого ліберального законопроекту про земельну реформу.

7 квітня 2011 року – президент Віктор Янукович у своєму щорічному посланні до парламенту рішуче заявив про необхідність скасування мораторію на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення.

15 квітня 2011 року Комітет з аграрної політики та земельних відносин висловив рекомендацію щодо прийняття законопроекту "Про державний земельний кадастр" як основи.

У 2016 році парламент України продовжив мораторій на купівлю-продаж землі до 1 січня 2018 року. Це 8-й за черговістю раз в історії.

Також в 2016 року Кабмін озвучує обіцянку для МВФ забезпечити закон про обіг землі і встановити правила об'єднання ділянок до кінця травня 2017 року.

У квітні 2017 році – Кабінет міністрів офіційно озвучив план створити повноцінний ринок землі до 2020 року.

Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення", який набрав чинності 31 березня 2020 року, встановлює можливість вільного продажу наступних типів земель: земельні ділянки для комерційного сільськогосподарського виробництва та земельні ділянки для особистого селянського господарства, якщо вони були виокремлені фізичним особам-власникам земельних часток або паїв.

Після дозволу купувати і продавати землю розміром 10 тис. гектарів ефективною стане діяльність середніх фермерів, а агрохолдинги почнуть зменшувати розміри своїх сільськогосподарських угідь, почнуть займатися експортом зерна, трейдингом та розвиватимуть логістику і переробку.

Отже, питання скасування мораторію і введення ринку землі давно перезріло. Розвиток ринку землі дозволить аграрному сектору стати більш ефективним та розвиватися середнім сільськогосподарським виробникам.

Організація моніторингу довкілля в Україні була заснована на основних принципах національної системи моніторингу СРСР. Ця система передбачала системні й комплексні спостереження, які включали в себе дослідження рівнів забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів, а також метеорологічні й гідрологічні спостереження.

Однак, ця система мала певні недоліки, такі як відсутність узгодженості між різними відомствами (Мінприроди, Держкомгідромет, Держкомводгосп, Держкомзем, Держкомгеології тощо) та вирішення окремих відомчих завдань. З урахуванням цих недоліків була розроблена й впроваджена власна державна система екологічного моніторингу України, яка була закріплена у статті 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятому 25 червня 1991 року. Цей закон став правовою основою для створення єдиної державної системи екологічного моніторингу під назвою СЕМ «Україна», яка була розроблена й впроваджена

в Україні в 1992 році під керівництвом Національної академії наук і Мінприроди. [13].

Залежно від призначення така система здійснює:

1. загальний (стандартний) моніторинг, який передбачає систематичне спостереження на пунктах, об'єднаних в єдину інформаційно-технологічну мережу. Цей тип моніторингу включає оптимальну кількість параметрів спостереження, що дозволяє оцінювати та прогнозувати стан довкілля і розробляти управлінські рішення на всіх рівнях.

2. оперативний (кризовий) моніторинг, який проводиться в реальному часі на пунктах спостережень, що розташовані в районах з підвищеним екологічним ризиком або в зонах надзвичайної екологічної ситуації, а також під час аварій зі шкідливими екологічними наслідками. Метою цього моніторингу є забезпечення оперативного реагування на кризові ситуації і прийняття рішень щодо їх ліквідації, а також створення безпечних умов для населення.

3. фоновий (науковий) моніторинг, який включає спеціальні високоточні спостереження за всіма складовими довкілля. Цей вид моніторингу зосереджений на вивченні характеру, складу, кругообігу та міграції забруднюючих речовин, реакції організмів, популяцій, екосистем і біосфери загалом на забруднення.

Основними метою системи державного моніторингу навколишнього природного середовища є:

Здійснення систематичних спостережень за станом довкілля.

Аналізування стану навколишнього середовища та прогнозування змін, що відбуваються в ньому.

Забезпечення органів державної влади систематичною та оперативною інформацією про стан довкілля.

Розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень з питань охорони навколишнього середовища.

Ця система має на меті надавати об'єктивну та актуальну інформацію про стан довкілля, що дозволяє владним органам приймати ефективні заходи з охорони навколишнього середовища та забезпечувати сталий розвиток.

Розділ 2 Теоретико-методичні основи формування та моніторингу земель в Україні

2.1. Структура земельного фонду та напрями його реформування в умовах земельної реформи в Україні

Україна має значний потенціал в області земельних ресурсів, який може стати вагомим підставою для вирішення соціально-економічних і політичних проблем у країні. Земельні ресурси, які використовуються для виробництва майже 95% продовольчого фонду та 2/3 товарів споживання, мають ключове значення як первинний фактор економічного розвитку і виступають фундаментом української економіки. Технічне і технологічне переозброєння сільськогосподарського виробництва, формування інвестиційно-привабливого аграрного сектора, розвиток сільських територій істотно залежать від системи довгострокового кредитування сільгоспвиробників. Через відсутність ліквідної застави у підприємств, незнання кредитних продуктів, які пропонуються різними установами банків, великим переліком необхідних документів для отримання кредиту та з багатьох інших причин кредитне забезпечення аграрних підприємств знаходиться на низькому рівні.

Земельна іпотека є важливим засобом кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, який має потенціал значно збільшити обсяг інвестицій у сільськогосподарський сектор. Проте, під час державної форми власності на землю та інші засоби виробництва, іпотека як інструмент ринкової економіки не могла належним чином функціонувати. Це призводило до обмеженого розвитку економічних категорій, таких як іпотечний кредит, застава землі та заставні операції з правами на оренду земельних ділянок. [27, с. 222].

В Україні наразі існує 33 законодавчих акти, які регулюють земельні відносини. Проте, ці акти мають багато розбіжностей і невідповідностей, які

потребують внесення змін щодо різних аспектів земельних ділянок. Ці аспекти включають здачу земельних ділянок (паїв) в оренду, заставу землі при отриманні кредиту, передачу землі у спадок та компенсацію при вилученні землі для державних і громадських потреб. У всіх цих операціях існує зв'язок з обміном на грошовий еквівалент, а ціни можуть бути ринковими, кадастровими або нормативними.

В сучасний час, найбільш гострі проблеми зосереджені у галузі земельних відносин. Внаслідок змін у власній формі землі, відбувається активний розвиток ринку землі та рівноправності форм власності. У перехідний період економічного розвитку, основний акцент зроблений на визнанні приватної власності на землю та створенні нового шару землевласників. Проте, разом із позитивними наслідками розвитку різних форм власності, трансформація земельних відносин виявила деякі небезпечні тенденції, що вимагають уваги держави. Проблеми нераціонального використання землі, земельного оподаткування та регулювання земельних відносин у ринкових умовах ставлять нові завдання для досліджень в галузі земельної політики. У сучасній Україні потрібні повноцінні та ефективні земельні відносини, а формування та регулювання їх є головною метою земельного законодавства.

Загальна площа земельного фонду України складає 60354,9 тис. гектарів і підлягає змінам відповідно до проведених державної політики у сфері земельних відносин, економічної діяльності суб'єктів господарювання, процесів приватизації, а також змін кліматичних умов, екологічного навантаження. Ці зміни відбиваються на структурі земельних угідь та цільового господарського використання.

Аналіз динаміки змін площ сільськогосподарських угідь в Україні показує значне зменшення їх кількості в структурі земельного фонду протягом часу. Зокрема, з 1994 по 2005 роки площа сільськогосподарських угідь скоротилась на 126,6 тис. га, а найбільш від'ємні темпи змін відбулися в період з 2008 по 2014 роки (-138,3 тис. га). Це пояснюється зростанням

негативних тенденцій та прискоренням деградації сільськогосподарських земель в останні роки.

Грунтуючись на аналізі світового досвіду, а також використовуючи напрацювання вітчизняної науки ННЦ «Інститут землеробства НААН», розроблені наукові рекомендації з подолання негативних деградаційних процесів АПК Київської області, які проявляються на оброблюваних землях внаслідок нераціонального використання земельних ресурсів. Відповідно до цих рекомендацій в цілому по Київській області розораність сільськогосподарських угідь повинна складати 62-63%, тобто близько 300 тис. га деградованих, малопродуктивних, засолених, солонцюватих, перезволожених та інших земель повинно бути вилучено під лукопасовищні угіддя та під заліснення. Внаслідок проведених аграрних реформ, результатом яких стало роздержавлення земельного фонду, приватизація сільськогосподарських угідь і майна та реструктуризація сільськогосподарських підприємств, суттєвих змін зазнала структура земель за формами господарювання і власності. В Україні до 1990 р. лише 5,9% сільськогосподарських угідь використовувалися як присадибні ділянки. Решта – 94,1% перебувала у користуванні державного сектору економіки. З 1991 р. почався процес передачі частини земель сільськогосподарських підприємств у користування фермерським господарствам та населенню.

Нинішній стан розподілу сільськогосподарських угідь по землевласникам і землекористувачам у Київській області характеризують дані табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл площі сільськогосподарських угідь та ріллі у Київській області за формами господарювання, тис. га [83]

Землекористувачі й власники землі	2000 рік				2021 рік			
	Сільськогосподарські угіддя				Сільськогосподарські угіддя			
	усього	до загальної площі с.-г. угідь, %	у т.ч. рілля	до загальної площі ріллі, %	усього	до загальної площі с.-г. угідь, %	у т.ч. рілля	до загальної площі ріллі, %
Усі категорії господарств	1560,7	100	1303,8	100	1513,7	100	1280,3	100
У т.ч. сільськогосподарські підприємства, включаючи фермерські господарства	1172,8	75,1	1037,4	79,5	924,1	61,0	854,6	66,7
Із них: сільськогосподарські підприємства	1139,0	73,0	1006,9	77,2	795,7	52,6	733,7	57,3
Фермерські господарства	33,8	2,1	30,5	2,3	128,4	8,4	120,9	9,4
Господарства населення	387,9	24,9	266,4	20,5	589,6	39,0	425,7	33,3

Сьогодні виробництвом сільськогосподарської продукції в області займається 1840 товаровиробників, серед яких 455 господарських товариств (24,7% до загальної кількості), 154 (або 8,4%) приватних підприємства, 35 (або 1,9%) виробничих кооперативів, 1094 (або 59,5%) фермерських господарств, 22 (або 1,2%) державних підприємства та 80 (або 4,3%) підприємств інших форм господарювання [83].

У період з 2000 по 2021 роки на 47,0 тис. га (або на 3,1%) зменшилася площа сільськогосподарських угідь у користуванні всіх аграрних підприємств та громадян області, в тому числі ріллі – на 23,5 тис. га (або на 1,8%).

З іншого боку, спостерігаються позитивні зміни у показниках забудови земель та лісовкритих площ. Протягом періоду з 1994 по 2016 роки площа

забудованих земель збільшилась на 166,7 тис. га, а лісовкриті площі зросли на 302,1 тис. га.

Однак, варто відзначити, що розподіл земельного фонду України між основними землекористувачами зазнав принципових змін з 1994 по 2015 роки.

За даними, наданими Держгеокадастру, спостерігаються зміни у володінні та користуванні землею в Україні. Площа земель, що належать сільськогосподарським підприємствам, скоротилась на 39,6% (23903,9 тис. га), тоді як площа земель, використовуваних громадянами, збільшилась на 24,7% (14881,6 тис. га). Також було зафіксоване збільшення площі земель у лісогосподарських підприємствах на 2,8% (1660,0 тис. га) і площі земель запасу на 12,3% (10775,7 тис. га). Ці зміни свідчать про наявність негативних економічних процесів та неефективну державну політику у сфері розвитку сільського господарства України. Одночасно, спостерігаються інтенсивні процеси роздержавлення землі та подальшої приватизації фізичними особами. Це відповідає стратегічному завданню державної політики щодо закріплення права приватної власності на землю. З цим пов'язано необхідність проведення дослідження, щоб встановити пропорційний розподіл земель відповідно до соціально-майнового стану громадян, а також встановити законність підстав набуття земельних ділянок окремими категоріями громадян, зокрема державними службовцями, політиками, народними депутатами та іншими.

Отже, наявні процеси вимагають проведення подальших досліджень для з'ясування стану земельних відносин та встановлення законності володіння землею у різних категорій громадян.

При аналізі структури сільськогосподарських земель в період з 2019 по 2021 роки виявлено загальне зменшення їх площі на 18,1 тис. га. Найбільше скорочення спостерігалось у категоріях перелогів (17,5 тис. га), пасовищ (12,7 тис. га), сіножатей (2,4 тис. га) та багаторічних насаджень (1,1 тис. га). Позитивною тенденцією було збільшення площі ріллі в структурі

сільськогосподарських угідь, яке становило 15,8 тис. га протягом зазначеного періоду. Крім того, відбулися позитивні зміни у площах лісів та лісовкритих земель, які збільшилися на 7,8 тис. га. Також відмічається зростання площ земель, укритих лісовою рослинністю (6,9 тис. га), та зменшення площ земель, що не покриті лісовою рослинністю (0,9 тис. га). Ці позитивні зміни свідчать про покращення догляду та благоустрою земельних ділянок. Також відбувається постійне збільшення площ земельних ділянок, які використовуються для житлової забудови (5,4 тис. га), промисловості (1 тис. га), відкритих розробок, кар'єрів, шахт та відповідних споруд (1,3 тис. га), транспорту та зв'язку (0,9 тис. га) і т.д.

Отже, за досліджений період відбулися зміни в структурі сільськогосподарських земель, які вказують на певні тенденції і розвиток у використанні та розподілі земельних ресурсів.

Вивчення розташування областей України за показниками орендної плати за землю, кількістю укладених договорів оренди паїв, площ земель, переданих в оренду та розміру плати за оренду земельних паїв дозволяє зробити висновок, що станом на 2020-2021 роки найкращими за всіма цими показниками були Полтавська, Кіровоградська і Харківська області, тоді як найгіршими виступали Львівська, Чернівецька і Волинська області. За кількістю проданих земельних ділянок несільськогосподарського призначення державної та комунальної власності лідерами були Львівська, Волинська, Харківська області та місто Київ, тоді як найменше продажів відбулося в Луганській, Донецькій і Миколаївській областях. З аналізу даних щодо продажу вільних від забудови земельних ділянок державної та комунальної власності на земельних торгах органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування станом на 2021 рік видно, що найбільше продажів відбулося у Вінницькій, Львівській та Хмельницькій областях, а найменше - в Харківській, Миколаївській, Луганській та Одеській областях.

Одним з основних напрямків реалізації державної політики в сфері земельних відносин є удосконалення механізму нормативної грошової оцінки

земель. Цей механізм є основою для розрахунку плати за землю та інших обов'язкових платежів, таких як державне мито при обміні земельними ділянками та орендна плата за державні або комунальні земельні ділянки.

Важливість вдосконалення цього механізму пояснюється також процесами децентралізації, які надають більше повноважень та самостійності місцевим органам державної влади та територіальним громадам у здійсненні соціально-економічного розвитку регіонів. З іншого боку, для реалізації цих повноважень необхідна фінансова база, якою є надходження коштів до місцевих бюджетів зі збору земельного податку. За даними Держгеокадастру України, вартість земель сільськогосподарського призначення зростає на 10-30% в залежності від регіону, що обумовлено розвитком інфраструктури, транспортних шляхів та надходженням інвестицій. Процеси зростання вартості землі також призводять до збільшення орендної плати за сільськогосподарські землі (паї). Станом на 2022 рік, середній розмір орендної плати становить 1369,0 гривень на гектар на рік, що значно перевищує показник 2021 року - 1093,4 гривень на рік. Процес зростання орендної плати відбувається в різних темпах, деякі села спостер [30, 31].

В одному з напрямів державної політики у сфері земельних відносин, що стосується забезпечення соціальних пільг для військовослужбовців, які приймають участь в операції Об'єднаних сил на Сході України, акцентується на наданні їм земельних ділянок шляхом безоплатної приватизації.

За даними Держгеокадастру України, до 2021 року військовослужбовцям передано власність на 3332 земельні ділянки загальною площею 1727,99 гектара. Найбільше заявок на отримання таких ділянок було подано у Волинській, Київській та Львівській областях, тоді як найменшу кількість заяв було зареєстровано у Луганській, Одеській та Харківській областях.

Завершення земельної реформи та зміцнення державних національних позицій сприяли впровадженню загальнодержавних та регіональних програм, включаючи зонування території країни та фізичний просторовий розвиток

окремих територій з проведенням необхідного землеустрою. Також проводилася адміністративно-територіальна реформа з планами реконструкції системи розселення і поселенської мережі, збільшення площ населених пунктів і приміських зон, загальнодержавна переоцінка земель та їх реєстрація, зміна принципів і системи земельних відносин, а також розподілу та використання земельних ресурсів.

Децентралізація створює сприятливі умови для того, щоб кожна громада могла самостійно вирішувати питання, які мають місцеве значення.

Це включає:

- Ремонт і будівництво доріг.
- Управління школами та дитячими садками.
- Надання адміністративних послуг на території, що найближче та найзручніше для мешканців.
- Створення умов для дозвілля громадян.
- Забезпечення якісних медичних послуг.
- Залучення інвестицій та створення нових робочих місць.

Одним з фінансових заходів реформи є включення 60% податку на доходи фізичних осіб до бюджетів територіальних громад. Під час реформи місцеві ради також отримують власний земельний податок, ставки якого можуть встановлюватися самостійно кожною радою на своїй території. Крім того, всі землі, включаючи ті, що знаходяться за межами населених пунктів, передаються під юрисдикцію кожної місцевої ради.

Реалізація політики децентралізації спрямована на забезпечення стабільного соціального та фінансово-економічного розвитку нашої країни, а також на ефективне використання земельних ресурсів. Цей процес стимулює місцеві громади до надання більш ефективних адміністративних та соціальних послуг.

Для вирішення актуальних проблем розвитку сільських територій та периферійних районів необхідно зосередити увагу на створенні сприятливих умов для реалізації інвестиційних проєктів. Ці проєкти передбачають

підвищення додаткової вартості в сільськогосподарському секторі і мають мультиплікативний ефект на створення нових робочих місць. Розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва, підтримка малого та середнього підприємництва у сільських районах і подальше розширення сільської інфраструктури, включаючи села, селища та малі міста, мають сприяти зростанню доходів індивідуальних домогосподарств та загальному розвитку сільських територій.

2.2. Система державного контролю щодо використання та охорони земельних ресурсів України

На сучасному етапі раціоналізація землекористування має виражену екологічну спрямованість і включає розробку заходів, спрямованих на відновлення і поліпшення природних властивостей землі, а також на припинення і запобігання процесам деградації, які виникають внаслідок природного, антропогенного та техногенного впливу.

Основним завданням регулювання українського земельного законодавства є організація раціонального землекористування. Під раціональним землекористуванням розуміється таке використання землі, яке відповідає суспільним інтересам, а також інтересам користувачів і власників земельних ділянок. Раціональне землекористування передбачає економічно вигідне і доцільне використання корисних властивостей землі в процесах виробництва, а також враховує оптимальні методи взаємодії з навколишнім середовищем і забезпечує відновлення та охорону земельних ресурсів. [4].

Охорона земель є невід'ємною складовою раціонального використання земель і регулюється Конституцією України, Земельним кодексом України та іншими нормативними правовими документами. У сільському господарстві країни, під час виробництва сільськогосподарської сировини, дотримання вимог щодо охорони земель є обов'язковим з метою підвищення

продуктивності виробництва, створення сприятливого екологічного середовища та нейтралізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Охорона земель у землевпорядній науці і практиці охоплює систему заходів, які включають організаційно-територіальні, організаційно-господарські, правові, економічні, технічні та інші заходи. Ці заходи спрямовані на збереження, відновлення та поліпшення стану земель, запобігання нераціональному та необґрунтованому використанню земельних ресурсів, зниженню продуктивності та зменшенню площі сільськогосподарських угідь.

В умовах ринкової економіки, вчені надають більшу увагу економічній та екологічній складовим раціонального землекористування. Економічна складова раціонального сільськогосподарського землекористування пояснюється завданнями економічної теорії, оскільки ця наука вивчає використання обмежених природних ресурсів (землі) для виробництва різних товарів з подальшим їх обміном. Екологічна складова виокремлюється через те, що земля є середовищем існування мікроорганізмів і визначає екологічну стабільність держави через стан цього природного ресурсу.

Для оцінки економічної ефективності землекористування необхідно враховувати систему економічних законів і законів природи, що передбачає використання різних критеріїв оціночних показників землеустрою.

– При визначенні економічної ефективності різних типів землекористування потрібно брати до уваги інтереси колективу та індивідуальних землекористувачів і землевласників, а також громадські інтереси. Для цього необхідно використовувати як комерційні, так і національно-господарські підходи.

– При оцінці економічної ефективності землеустрою важливо враховувати умови відновлення родючості ґрунтів та екологічні характеристики території, оскільки земля є складовою частиною біосфери.

– При визначенні показників ефективності необхідно звернути увагу на ефект землеустрою, порівнявши його з витратами і забезпечивши якісну і кількісну однорідність показників у різних господарствах.

Тому, раціональне використання землі втілює принципи і методи економічної оптимізації господарської діяльності, які застосовуються на певній земельній території. Землекористування визначає умови і принципи раціонального розташування, організації та управління виробничими процесами з урахуванням різних властивостей земельних ресурсів, просторової прив'язки, нерівностей і можливості отримання ренти. У широкому розумінні, раціональне землекористування є соціально-економічною категорією, що відображає взаємини між власниками землі та користувачами її в процесі виробництва, забезпечуючи відновлення природної родючості ґрунту, підвищення продуктивного потенціалу земельних ресурсів та їх використання з високим рівнем екологічності. В цілому, раціональне землекористування повинно забезпечувати економічну, природоохоронну, ресурсозберігаючу та відновлювальну природу використання земельних ресурсів.

Мій погляд на раціональне землекористування підтримує концепцію п'ятимірної системи координат, яка включає наступні аспекти:

– Економічний аспект (врахування економічних потреб у використанні землі та ґрунтів, характеру використання землі, ринкових умов для продуктів, місця розташування виробництва, рівня інтенсивності, інфраструктурного розвитку).

– Технологічний аспект (ефективне використання землі в процесі виробництва, науково обґрунтована система господарювання, максимізація виробництва при обмежених земельних ресурсах, мінімізація використання землі для досягнення заданого обсягу виробництва).

– Соціальний аспект (соціальні інститути землекористування та володіння, господарська організація, обов'язки і права людей у відношенні

до землі, земельні відносини, право власності, сервітут, соціальна інфраструктура).

– Екологічний аспект (потенціал природних ресурсів, агроекологічні особливості використання ґрунтів, якість продукції, екологічний стан ґрунтів, екологічні обмеження).

– Інвестиційний аспект (сукупність інвестиційних ресурсів на площу землі).

Такий підхід дозволяє комплексно оцінювати раціональне землекористування з урахуванням різних вимірів, забезпечуючи баланс між економічними, технологічними, соціальними, екологічними та інвестиційними аспектами використання

Для досягнення економічного ефекту від раціонального використання землі, можна впроваджувати такі комплексні заходи:

– Систематично розташовувати посіви і формувати сівозміни з урахуванням властивостей земель і біологічних особливостей рослин.

– Використовувати технології, які враховують якість і особливості кожної ділянки землі для ефективного використання її родючості.

– Здійснювати ресурсозберігаючі та природоохоронні заходи, впроваджувати екологічно чисті технології.

– Концентрувати ресурси для будівництва і експлуатації ґрунтозахисних, меліоративних та природоохоронних об'єктів.

– Забезпечувати компенсацію екологічного та виробничого збитку.

– Стимулювати поліпшення та збереження земель, забезпечувати екологічну рівновагу в агроландшафтах та агросистемах.

Отже, раціональне землекористування є процесом впливу землевласників і землекористувачів на земельні ресурси з метою досягнення економічних, екологічних та виробничих результатів з оптимальними витратами праці, енергії та матеріалів. Розробка механізмів мотивації суб'єктів землекористування є ключовим етапом цього процесу.

З погляду ресурсного підходу, ресурсне забезпечення є необхідною умовою для функціонування аграрного підприємства та гарантією його економічної безпеки. Це поняття може мати різні аспекти: недостатнє, надмірне або незбалансоване ресурсне забезпечення, які, в свою чергу, можуть створювати загрози і дезорганізувати економічну безпеку підприємства.

Важливо відзначити, що ресурсне забезпечення в рамках системи економічної безпеки аграрного підприємства розглядається як комплексний процес, що включає пошук, вибір та використання ресурсів, а також створення відповідних адміністративно-правових, організаційно-управлінських, техніко-економічних, морально-психологічних та інформаційно-аналітичних умов, необхідних для забезпечення безпеки підприємства від системних та несистемних загроз на тактичному і стратегічному рівнях.

З нашого погляду, оцінка ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання в аграрному секторі може виявити загрози економічної безпеки, оскільки ресурсне забезпечення є місцезнаходженням потенційних загроз для підприємства. З цією метою рекомендується оцінювати стан ресурсного забезпечення, виділяючи його окремі складові, на які найбільш сильно впливають загрози.

У системі управління земельними ресурсами існують взаємопов'язані функції, що представляють собою відокремлені види управлінської діяльності, спрямовані на організацію раціонального використання і охорони землі. Однією з окремих функцій є державний контроль за використанням та охороною земель.

Державний контроль за використанням та охороною земель є важливою функцією державного управління земельними ресурсами і регулювання земельних відносин. Його головне завдання полягає у забезпеченні виконання всіма землекористувачами, землевласниками та

власниками земельних ділянок, включаючи орендарів, вимог земельного законодавства України.

В сучасних умовах державний контроль за використанням та охороною земель є необхідним і важливим. Він є ефективним інструментом управління головним національним багатством країни - земельними ресурсами. Підвищення ефективності цього контролю є актуальним завданням. Незважаючи на значення даної функції управління земельними ресурсами, багато питань ще потребують додаткового вивчення, а окремі положення, що стосуються державного контролю за використанням та охороною земель, мають потребу у вдосконаленні, згідно з нормативно-правовими актами.

Державний контроль за використанням та охороною земель може бути описаний як активна діяльність спеціально уповноважених державних органів та їх представників, спрямована на запобігання, виявлення та усунення порушень земельного законодавства. Існують інші підходи до визначення цього поняття, наприклад, державний контроль за використанням та охороною земель можна розглядати як систематичну та конструктивну діяльність спеціально уповноважених державних органів та їх керівників підрозділів, спрямовану на максимальне дотримання всіма учасниками земельних відносин вимог чинного земельного законодавства і наближення фактичного виконання нормативних актів, рішень, програм та заходів до їх встановлених параметрів.

Варто зазначити, що термін "контроль" у земельному праві традиційно асоціюється з правоохоронною функцією. Однак, в багатьох країнах слово "control" частіше використовується у значенні "управління, регулювання", особливо щодо економічних методів управління і регулювання, а не в сенсі виявлення, припинення чи запобігання, що традиційно пов'язане з терміном "контроль" у пострадянських країнах.

Управління земельними ресурсами здійснюється за допомогою різноманітних нормативних актів різної юридичної сили, таких як закони,

укази Президента, накази, постанови Уряду, акти міністерств і відомств, а також місцевих органів влади. Управління земельними ресурсами включає організацію та контроль за використанням та охороною земель, і воно є однією з важливих функцій держави у земельних відносинах.

Особливо важливою задачею сучасного землеустрою є формування меж адміністративно-територіальних утворень, оскільки ці межі виступають просторовим основою для організації державного управління та місцевого самоврядування.

Дослідження в галузі управління земельними ресурсами пов'язані з загальнодержавними науковими програмами, які відображені в різних законах України, таких як "Про регулювання містобудівної діяльності", "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про землеустрій", а також у правовому нормативному документі, що регулює склад та зміст генерального плану [7].

Зміна меж адміністративно-територіальних утворень, таких як населені пункти, проводиться з метою створення сприятливих умов для самостійного вирішення всіх питань місцевого життя органами місцевого самоврядування.

Основним законом, що регулює процедуру зміни меж адміністративно-територіальних утворень, є Земельний кодекс України, зокрема глава 29, яка стосується встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць.

Стаття 174 Земельного кодексу України визначає органи, що приймають рішення щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць [16, с. 25].

Згідно зі статтею 46 Закону України "Про землеустрій", для встановлення або зміни меж адміністративно-територіальних утворень розробляються проекти землеустрою, що враховують встановлення (зміну) меж відповідних адміністративно-територіальних утворень [44].

У Земельному кодексі України та Законі України "Про землеустрій" містяться основні вимоги та компоненти проекту землеустрою щодо зміни меж. Детальніші відомості про процедуру зміни меж можна знайти у Законі України "Про засади та порядок вирішення адміністративно-територіального устрою України", який, проте, ще не набрав чинності.

Організація влади в Україні на територіальному рівні ґрунтується на конституційних принципах, які закріплені у Розділі IX Основного Закону. Ці принципи включають єдність та цілісність державної території, поєднання централізації та децентралізації у виконанні державної влади, збалансованість і соціально-економічний розвиток регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних та демографічних особливостей, а також етнічних і культурних традицій [27].

Згідно з Конституцією України, земля вважається основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави. Земельні правовідносини мають великий вплив на формування правової держави та розвиток її демократичних принципів. Зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають від влади вирішення відповідних питань, зокрема покращення контролю за використанням та охороною земель шляхом розвитку земельного законодавства.

Останні роки в аграрній сфері господарювання характеризуються недостатнім науково-методологічним, організаційним та фінансовим забезпеченням, що призвело до порушення практично всіх попередньо науково обґрунтованих принципів землекористування. Відсутність ефективних нормативних актів, які регулюють відповідальність за нераціональне та безгосподарне використання земель, дозволяє власникам землі та користувачам землі нерозумно ставитися до цього важливого національного ресурсу. Сьогодні вирощування сільськогосподарських культур здійснюється переважно з урахуванням ринкової кон'юнктури, при цьому ігноруються екологічні вимоги. Це спонукає виробників висаджувати

переважно такі культури, які приносять найбільший прибуток, а не завжди враховуються наслідки цього підходу для родючого ґрунту.

Таким чином, необхідно вжити заходів для поліпшення контролю за використанням і охороною земель, враховуючи конституційні засади територіальної організації влади в Україні. Крім того, важливо вдосконалити земельне законодавство та розробити ефективні нормативні акти, які встановлюватимуть відповідальність за недоцільне та неефективне використання земельних ресурсів. Тільки таким шляхом зможе бути забезпечено стійке господарське використання земель, збереження їх родючості та забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Серед найсуттєвіших заходів для захисту цінного національного ресурсу - землі, особливе значення має державний контроль за додержанням правил використання земель. Контроль з боку спеціалізованих органів разом з прокурорським наглядом та зверненнями громадян до компетентних органів та посадових осіб становить важливий механізм для забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні.

Належне організаційно-правове забезпечення контролю та нагляду в державному управлінні і в інших сферах діяльності людини має ключове значення для ефективної роботи контролюючих інституцій. Реорганізація державного та недержавного контролю та прокурорського нагляду є необхідною в контексті суспільно-правових відносин. Це вимагає комплексного підходу до форм і методів контрольної-наглядової діяльності, підвищення їх ефективності та чіткого розподілу повноважень між контролюючими органами. Зростає потреба у частковому перерозподілі контрольних повноважень.

Законотворчість в контролюючій діяльності відіграє важливу роль і займає центральне місце в системі правової регуляції. Це вимагає високого наукового рівня прийняття правових рішень на всіх етапах формування законодавчого акту, який відображає правову норму. Для досягнення цієї мети важливо детально вивчати об'єктивні фактори, які визначають потребу

у регулюванні певного суспільного явища (предмету контролю), напрямки і цілі такого регулювання.

На сучасному етапі було прийнято ряд нормативних актів для оптимізації діяльності державних контролюючих органів. Серед них можна згадати Закони України "Про державний контроль за використанням та охороною земель" від 19 червня 2003 року та "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" від 5 квітня 2007 року, а також накази Міністерства аграрної політики та України від 25 лютого 2013 року № 132 "Про затвердження Порядку планування та здійснення контрольних заходів з питань перевірки дотримання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства" та від 14 березня 2014 року № 179 "Про затвердження Порядку отримання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідних для здійснення державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель"[27].

Не можна стверджувати, що нормативні акти, зокрема Закони України про державний контроль за використанням та охороною земель та про основні засади державного нагляду у сфері господарської діяльності, повністю вирішили проблеми, пов'язані з контролем. На жаль, ці акти не врегулювали питання взаємодії місцевого самоврядування з контролюючими органами щодо спільних перевірок, які є основою для здійснення контрольних функцій, а також не оптимізували процедуру оскарження дій посадових осіб контролюючих органів.

Наприклад, коли посадові особи контролюючих органів стикаються з оскарженням своїх дій через суд, а також з клопотанням про надання документів та повідомлення про виклик, це може призвести до порушення термінів проведення перевірки, що було заплановано в наказі, та накладання адміністративних стягнень після проведення дослідження. Прогалини в законодавстві у таких ситуаціях позбавляють державні органи контролю відповідних інструментів і знижують ефективність контрольних заходів.

Важливо також зазначити, що процедура надання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідних для здійснення державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель, не повинна бути включена до контрольних заходів. Цей документ надає контролюючим органам право заздалегідь з'ясувати необхідність проведення подальшого контролю та притягнення винних до юридичної відповідальності у разі виявлення порушень законодавства. Проте, цей процес повинен бути відокремлений від самого контролю, оскільки його головна мета полягає в забезпеченні належного рівня контролю та відповідного реагування на виявлені порушення законодавства.

Отже, акти, прийняті на сучасному етапі для оптимізації діяльності державних контролюючих органів, не вирішили всі проблеми, пов'язані з контролем. Взаємодія з органами місцевого самоврядування щодо спільних перевірок та процедура оскарження дій посадових осіб контролюючих органів потребують додаткового вдосконалення. Такі недоліки у законодавстві обмежують ефективність контрольних заходів, які здійснюються державними органами.

Для досягнення більш оптимальної системи контролю необхідно розробити нові законодавчі рішення, які враховуватимуть питання взаємодії з органами місцевого самоврядування та спрощену процедуру оскарження дій посадових осіб контролюючих органів. Це дозволить підвищити ефективність контролю та забезпечити належне захист прав та інтересів громадян у сфері контрольно-наглядової діяльності.

Враховуючи викладене, слід приділити увагу визначенню законодавчих форм контролю за використанням земель і послідовності дій, які повинні бути чітко закріплені на різних стадіях контрольного процесу. Особливу роль в цьому грає підготовча, аналітична і підсумкова стадії, де необхідно виконувати передбачені законом послідовні дії.

Важливо зазначити, що всі гілки влади повинні активно залучатися до контролю та спрямовувати свої зусилля на досягнення позитивних змін в Україні. Вдосконалення законодавства, що регулює земельні відносини, є ключовим чинником для підвищення ефективності контролю та забезпечення раціонального використання, охорони та відновлення земельного фонду країни.

Тому, впровадження належних змін до законодавства, спрямованих на забезпечення ефективного контролю та раціонального використання земельних ресурсів, має високий потенціал для впливу на розвиток країни та забезпечення реалізації вимог щодо збереження і охорони земельного фонду держави.

2.3. Інформаційне забезпечення моніторингу земель в Україні

Створення системи державного моніторингу відбувається на різних рівнях: локальному (для окремих об'єктів), регіональному (в межах адміністративних територій, економічних і природних регіонів) і національному (на рівні країни). При цьому система відповідає міжнародним стандартам і вимогам, а також взаємодіє з подібними міжнародними системами. Основні принципи цієї системи - об'єктивність і достовірність, систематичність спостережень за станом довкілля та його впливу, багаторівневність, узгодженість нормативного і методичного забезпечення, технічного і програмного забезпечення, комплексний підхід до оцінки екологічної інформації, оперативність обміну інформацією між різними складовими системи та своєчасне інформування органів державної влади, а також доступність екологічної інформації для населення.

Регіональні системи екологічного моніторингу функціонують у різних напрямках, включаючи:

– Оперативно-технологічний моніторинг, який здійснюється за допомогою стаціонарних і пересувних технічних засобів, включаючи авіаційні та космічні спостереження. Цей моніторинг дозволяє відстежувати стан екологічних об'єктів в реальному часі.

– Статистичний моніторинг, який базується на використанні ретроспективних і оперативних статистичних даних. Він дозволяє здійснювати непряме спостереження за об'єктами і аналізувати їхні зміни в часі.

– Аудіовідеомоніторинг, який включає спостереження за екологічними об'єктами за допомогою аудіо- і відеотехніки. Цей підхід дозволяє візуально і звуково фіксувати зміни, які відбуваються в довкіллі.

– Соціологічний моніторинг, який включає проведення соціологічних досліджень для вивчення впливу людської діяльності на навколишнє середовище і рівень екологічної культури. Це дозволяє оцінити усвідомлення суспільством екологічних проблем і впливати на формування екологічної свідомості.

– Науково-публіцистичний моніторинг, який полягає у спостереженні за екологічними проблемами шляхом аналізу наукових і публіцистичних видань. Цей підхід дозволяє вивчати та поширювати інформацію про екологічні питання серед широкої громад

Розділ 3 Перспективи розвитку формування та моніторингу земель в Україні

3.1. Заходи щодо формування та розвитку системи державного моніторингу земельних ресурсів

Україна знаходиться серед країн з найвищим рівнем утворення та накопичення відходів через свою довгострокову спеціалізацію в енергетично-сировинному секторі та низький рівень технологічного розвитку промисловості. Щороку кількість відходів збільшується на 500 млн тонн, що значно перевищує показники будь-якої європейської країни.

Основними джерелами забруднення є енергетика, промислові підприємства, транспорт, а також сектори комунального та сільського господарства. Зокрема, теплоенергетика є одним із провідних забруднювачів. При спалюванні 1 тонни вугілля викидається до 23 кг попелу, 15 кг діоксиду сірки і значна кількість сажі. Викиди багатьох енергоблоків значно перевищують європейські норми в 40 разів. Україна займає дев'яте місце серед 15 держав за кількістю смертей, пов'язаних з забрудненням повітря. Щорічно у країні втрачають життя 918 людей через цю проблему. Транспорт також значною мірою сприяє забрудненню атмосфери, викидаючи 84% шкідливих речовин. Іншими наслідками людської діяльності є знищення лісів та ерозія ґрунтів [12].

Прогноз фахівців на майбутнє щодо стану навколишнього природного середовища в Україні не є оптимістичним.

За даними гідрометеорологічних організацій, у 2022 році стан забруднення природного середовища на території України майже не зменшився і залишився на високому рівні. Особливо негативні наслідки спостерігаються в місцях проживання більшості населення, таких як урбанізовані території та промислові зони, де погіршується якість повітря та поверхневих вод.

У міських ґрунтах через довготривалі викиди забруднюючих речовин в атмосферу з різних підприємств утворилися зони з високим вмістом важких металів. Шкоду ґрунтам завдають також міндобрива, хімічні засоби захисту рослин, недотримання сівозмін, недосконалість технологій обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, а також відкриті розробки корисних копалин.

Загалом, якісний стан земельного фонду постійно погіршується. Ґрунти стають виснаженими, засоленими, зрозумілими та їх врожайність зменшується. Вчені С. М. Стойко та І. Б. Койнова показали, що приблизно 40% розораних земель страждають від ерозії, а неефективне використання земельного фонду та ерозійні процеси призводять до значних втрат гумусу, що складають понад 20 мільйонів тонн на рік. За останні 30 років вміст гумусу в ґрунтах [4].

Надавши натяк на попередню систему моніторингу довкілля, сформовану на основі радянської системи, Положення про державний моніторинг навколишнього середовища української системи спрямовує розвиток системи моніторингу на два етапи.

Перший етап, який тривав з 1992 до 1995 року, передбачав інвентаризацію та оптимізацію існуючих відомчих мереж моніторингу, уніфікацію методик спостережень та створення окремих ланок системи моніторингу довкілля в регіонах з погіршеною екологічною ситуацією.

Другий етап, який тривав з 1996 до 2000 року, передбачав створення локальних, регіональних та національних центрів збирання та оброблення інформації, розроблення контрольно-вимірювальних приладів для спостереження за станом навколишнього середовища та впровадження системи моніторингу на всій території України [11].

Важливою складовою "СЕМ Україна" є регіональні системи екологічного моніторингу, такі як "СЕМ Полісся" та "СЕМ Донбас", які охоплюють 42 локальні та об'єктні системи, створені на рівні областей,

районів та господарських структур та використовуються у випадку надзвичайних ситуацій.

Основними метою системи державного моніторингу навколишнього природного середовища є:

- Проведення спостережень за станом довкілля.
- Аналізування стану навколишнього середовища і прогнозування його змін.
- Забезпечення органів державної влади систематичною та оперативною інформацією про стан довкілля.
- Розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Функціонування Державної системи екомоніторингу довкілля має ґрунтуватися на таких принципах:

- Систематичне спостереження за станом природного середовища та техногенними об'єктами, що впливають на нього.
- Своєчасне отримання і оброблення даних спостережень на різних рівнях (відомчому, локальному, регіональному та державному).
- Комплексне використання екологічної інформації, що надходить від різних служб екомоніторингу та постачальників.
- Об'єктивність в обробці первинної, аналітичної і прогнозної екологічної інформації та узгодженість нормативного, організаційного і методичного забезпечення моніторингу.
- Сумісність технічного, інформаційного і програмного забезпечення складових системи.
- Оперативне поширення екологічної інформації до органів влади, підприємств та населення.
- Забезпечення доступності екологічної інформації для населення України та світової спільноти.

Державна система екологічного моніторингу довкілля прямує до досягнення основних цілей, які включають:

– Покращення точності інформаційної моделі довкілля шляхом забезпечення відповідності реальному екологічному стану. Це досягається завдяки систематичним спостереженням, проведеним спеціалізованими службами, міністерствами, відомствами, підприємствами, організаціями та установами, а також в процесі виробничо-інформаційної діяльності, дослідницьких робіт і наукових досліджень.

– Підвищення швидкості та достовірності первинних даних за допомогою використання сучасних методик, передових контрольно-вимірювальних приладів та комп'ютеризації процесів збирання, накопичення та оброблення екологічної інформації на всіх рівнях державного управління та місцевого самоврядування.

– Підвищення рівня та якості інформаційного обслуговування споживачів екологічної інформації на всіх рівнях системи шляхом доступу до розподілених відомчих та інтегрованих банків даних, а також комплексного оброблення та використання інформації для прийняття відповідних рішень.

Отже, українське законодавство, що регулює рівень забруднення довкілля, продовжує постійно вдосконалюватися в контексті європейської інтеграції.

3.2. Впровадження зарубіжного досвіду в систему управління земельними ресурсами України

У середині двадцятого століття були виявлені локальні та регіональні кризи в біосфері. Вплив людства на навколишнє середовище зріс до глобальних розмірів і проявився в широкомасштабному забрудненні природних ресурсів, виснаженні ґрунтів, забрудненні водних джерел, високій смертності живих організмів, а також в забрудненні атмосфери та інших негативних наслідках.

На той час точне прогнозування можливих змін у біосфері було неможливим, оскільки спостереження за станом довкілля проводились на регіональному рівні в рамках різних програм. У зв'язку з цим, на Стокгольмській конференції ООН з проблем навколишнього середовища в 1972 році було запропоновано створення Служби Землі, яка нині входить до складу Програми ООН з проблем навколишнього середовища. У рамках цієї ініціативи було запропоновано створення Глобальної системи моніторингу навколишнього середовища, проведення оцінок, досліджень та обміну інформацією.

Моніторинг визначається як "система постійного спостереження, вимірювання та оцінки з метою досягнення певних цілей". Протягом наступних років, ідея створення Глобальної системи моніторингу була предметом детальних дискусій, особливо щодо моніторингу забруднень, тоді як екологічні проблеми та проблеми пов'язані з моніторингом відновлюваних природних ресурсів обговорювалися менш інтенсивно.

Глобальний моніторинг (від французького "global" - всесвітній, загальний) - це система спостережень за планетарними процесами та явищами, які відбуваються в біосфері, з метою оцінки та прогнозування глобальних проблем охорони навколишнього природного середовища [8].

Під час Міждержавної наради з проблем моніторингу, що відбулася у Найробі (лютий 1974 р.), були сформульовані основні завдання глобального моніторингу, які включали:

1. Організацію розширеної системи попереджень щодо загрози здоров'ю людини.
2. Оцінювання глобального забруднення атмосфери та його впливу на клімат.
3. Оцінювання розміру та розподілу забруднення біологічних систем, зокрема харчових ланцюгів.
4. Оцінювання критичних проблем, що виникають внаслідок сільськогосподарської діяльності та використання землі.

5. Оцінювання реакції суходольних екосистем на вплив навколишнього середовища.

6. Оцінювання забруднення океану та його впливу на морські екосистеми.

7. Створення покращеної системи попередження про стихійні лиха.

Сформульовані цілі програми передбачали проведення роботи в різних напрямках та систематичне дослідження навколишнього середовища відповідно до єдиних правил.

Глобальний моніторинг охоплює широкий спектр діяльностей, включаючи спостереження, оцінювання та прогнозування змін природних процесів, контроль енергетичного та теплового балансу Землі, спостереження рівнів радіації, вуглекислого газу та кисню у тропосфері, а також моніторинг глобального збільшення фонового забруднення атмосфери, стану Світового океану та змін клімату. Крім того, глобальний моніторинг також включає спостереження за міграційними шляхами тварин. Ці дії спрямовані на збирання інформації про стан природних систем та їх взаємодії з метою забезпечення належного контролю та управління природним середовищем Землі[8].

Сучасна глобальна система моніторингу навколишнього середовища охоплює всі природні зони, а також потенційно забруднені ділянки, з метою виконання таких завдань:

- визначення рівнів окремих критичних забруднювачів у середовищі, аналіз їх розподілу у просторі та змін в часі.

- дослідження розмірів і швидкості потоків забруднюючих речовин, їх перетворень та сполук.

- порівняння методів спостережень та аналізу змін довкілля, що використовуються в різних країнах.

- забезпечення глобальної і регіональної інформації, необхідної для ухвалення управлінських рішень.

Ці завдання спрямовані на забезпечення належного контролю, аналізу та управління станом природного середовища з метою збереження його якості та забезпечення сталого розвитку.

Глобальний моніторинг виконується шляхом використання базових і регіональних станцій, за допомогою мінімальних програм для довготривалого спостереження за змінами в атмосферному повітрі на регіональному рівні, а також розширених програм для вивчення впливу на навколишнє середовище на місцевому рівні.

Глобальна система моніторингу набуває особливого значення в постіндустріальну епоху, коли людство переходить до нової моделі сталого розвитку, яка поєднує екологічні, економічні та соціальні аспекти. Цей перехід передбачає стан суспільства, де вплив на природне середовище знаходиться в межах можливостей біосфери і здатний забезпечити сталість економічного розвитку.

Спрямований на сталий розвиток України, він має включати створення економічних відносин, які сприятимуть збалансованому взаємодії між природою, суспільством та економікою. Принципи екологічно сталого розвитку біосфери базуються на таких засадах:

- принцип обмеженості, що передбачає збереження поточного стану навколишнього середовища.
- принцип збереження природного багатства на поточному рівні, запобігання втрат або зменшення ресурсного потенціалу та біорізноманіття.
- принцип балансу між ресурсами та забрудненням, що передбачає використання ресурсів в межах відновлювальної здатності екологічних систем та інші.

Реалізація цього комплексу принципів можлива лише на основі різноманітної та достовірної інформації, яку може забезпечити глобальна система моніторингу навколишнього середовища.

Враховуючи поширення світових практик залучення громадянського суспільства до процесів державного управління загалом, включаючи рішення

актуальних проблем у різних соціально-економічних сферах, важливим є розгляд питання щодо участі громадян, громадських органів управління, громадських організацій та об'єднань у процесах управління земельними ресурсами в Україні. Це передбачає визначення мети, завдань, функцій, напрямків і правових засад співпраці з виконавчими органами влади та органами місцевого самоврядування, які здійснюють владні повноваження в сфері земельних ресурсів в Україні.

Після визначення основних напрямків досліджень у цій області, ми вважаємо доцільним узагальнити основні пропозиції щодо поліпшення взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади у сфері управління земельними ресурсами України. Ці пропозиції включають такі аспекти:

- Нормативно-правове регулювання стимулювання бізнесу для фінансування інститутів громадянського суспільства, шляхом зниження податкового навантаження та інших заходів.

- Активна громадська ініціатива, яка має перевагу і сприймається органами державної влади як орієнтир для дії.

- Впровадження початкових заходів для оптимізації взаємодії між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства, включаючи створення нормативно-правової бази, зміцнення довіри, доступність та прозорість органів влади, активну участь громадян, підвищення політичної культури та інші заходи.

- Спрощення та зниження вартості процедур створення та реєстрації громадських організацій, внесення в законодавство положень, що дозволяють громадським організаціям здійснювати економічну діяльність без одержання прибутку, ефективна система державної фінансової підтримки, залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг, створення цільового державного фонду розвитку громадянського суспільства та незалежного урядування, щорічні урядові слухання з питань розвитку

громадянського суспільства, посилення політичної просвіти та формування політичної культури населення.

– Для активізації діалогу між громадськістю та владою необхідно поліпшити такі аспекти: удосконалення функціонування органів державної влади, забезпечення можливості громадян брати участь у державному управлінні, використання новітніх інформаційних технологій для поліпшення управління, посилення комунікації з органами державної влади та подолання корупції у чиновницькому апараті.

– Поліпшення процесу встановлення взаємовідносин між органами влади та інститутами громадянського суспільства шляхом подолання негативних явищ, таких як невиконання законів, бюрократизм, затягування розгляду справ, корупція та непрозорість владних структур.

Узагальнюючи, пропонується вдосконалити взаємодію між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади в управлінні земельними ресурсами України шляхом стимулювання бізнесу для фінансування громадських організацій, пріоритетного визнання громадської ініціативи, оптимізації процедур, спрощення реєстрації громадських організацій, посилення діалогу та участі громадян у прийнятті рішень, а також подолання негативних явищ, таких як корупція та бюрократизм.

Необхідно забезпечити безперешкодний доступ інститутів громадянського суспільства до інформації щодо діяльності органів влади, зменшити рівень корупції, усунути інформаційну ізоляцію між владними структурами та громадськими організаціями та впровадити громадський контроль над діями органів влади для забезпечення законності та правопорядку.

ВИСНОВКИ

Моніторинг можна визначити як систему спостережень, яка виявляє зміни у стані біосфери, спричинені людською діяльністю. Це також система контролю за антропогенними змінами у навколишньому природному середовищі.

Організація моніторингу довкілля в Україні була заснована на принципах національної системи моніторингу СРСР, яка включала комплексні спостереження рівнів забруднення атмосфери, води, ґрунтів, а також метеорологічні та гідрологічні спостереження. Однак, система мала певні недоліки, такі як відсутність узгодженості між різними органами, які займалися спостереженнями, та спрямованість на виконання окремих завдань. З цими недоліками було враховано при розробці та впровадженні власної державної системи екологічного моніторингу України, відображеної у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Основним завданням правової охорони земель є збереження та відтворення земельних ресурсів, їх екологічної цінності та якостей. Держава, через органи виконавчої влади і державні інспекції, відіграє важливу роль у здійсненні цих завдань, виконуючи свої функції, визначені законодавством.

Система державного моніторингу будується на локальному, регіональному та національному рівнях, дотримуючись міжнародних вимог та взаємодіючи з аналогічними міжнародними системами. Вона ґрунтується на принципах об'єктивності й достовірності, систематичності спостережень за станом довкілля та об'єктами впливу, узгодженості нормативного і методичного забезпечення, технічного та програмного забезпечення. Крім того, система моніторингу повинна бути комплексною у оцінюванні екологічної інформації, оперативною у передачі інформації між різними ланками системи та своєчасною у наданні інформації органам державної влади та громадськості.

Законодавство України, що регулює рівень забруднення зовнішнього середовища, постійно вдосконалюється в контексті європейської інтеграції.

З огляду на світові практики залучення громадянського суспільства до процесів державного управління загалом, в тому числі у сфері земельних ресурсів, розглядається можливість включення громадян, громадських організацій та об'єднань до процесів управління земельними ресурсами. Це передбачає визначення мети, завдань і функцій, а також правових засад співпраці з виконавчими органами влади та органами місцевого самоврядування, які відповідають за земельні ресурси в Україні.

Отже, у системі моніторингу та правовій охороні довкілля в Україні враховуються принципи комплексності, системності, об'єктивності та узгодженості. Законодавство постійно оновлюється з метою відповідності європейським стандартам. Участь громадськості в управлінні земельними ресурсами також розглядається як один з напрямків розвитку системи моніторингу та правової охорони довкілля в Україні.

Включення громадськості в процеси управління земельними ресурсами має на меті забезпечити більш широкий доступ до інформації та більшу відкритість прийняття рішень. Це може бути досягнуто шляхом створення механізмів співпраці між владними структурами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Громадські організації можуть виконувати роль наглядових органів, брати участь у процесі збору та аналізу екологічної інформації, а також вносити пропозиції та рекомендації щодо поліпшення охорони земельних ресурсів.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у забезпеченні правової охорони земельних ресурсів. Вони здійснюють контроль за дотриманням встановлених норм і вимог у сфері земельного використання, проводять перевірки та реагують на порушення. Органи влади також мають забезпечити доступ громадськості до інформації про стан земельних ресурсів, включаючи результати моніторингу та аналізу.

Важливою складовою системи моніторингу та правової охорони довкілля є співпраця з міжнародними організаціями та використання міжнародного досвіду. Україна активно співпрацює з іншими країнами та організаціями з метою обміну досвідом, впровадження сучасних підходів.

Список літератури

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Каблук П. Т. та ін.] ; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Бурда Р. І. Біологічний моніторинг : методичні вказівки до проведення практичних робіт для студентів вищих аграрних закладів освіти III–IV рівнів акредитації зі спеціальності 7.070801 «Екологія та охорона навколишнього середовища» / Р. І. Бурда. – К. : НАУ, 2001. – 27 с.
3. Екологічна безпека територій : монографія / Я. О. Адаменко, О. М. Адаменко, Л. М. Архипова, Я. Д. Гладун та ін. – Івано-Франківськ : Голіней, 2014. – 361 с.
4. Екологічний стан України [Електронний ресурс] // Наше слово : веб-сайт. – Режим доступу : <https://www.nasze-slowo.pl/ekologiczny-stan-ukrayini/>
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III (поточна редакція від 03.04.2016, підстава 1012-19) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
6. Зінченко Т. Є. Інституціональні аспекти трансформації землекористувань населених пунктів в сучасних ринкових умовах / Т. Є. Зінченко. – Житомир : Видавництво «ПП Рута», 2010. – 214 с.
7. Злобін Ю. А. Загальна екологія : навчальний посібник / Ю. А. Злобін, Н. В. Кочубей. – 2-ге вид., стер. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 416 с.
8. Коаліційна угода 2014 : Повний текст угоди [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://samopromich.ua/ru/povnyj-tekst-koalitsijnoji-uhody/>
9. Козлова Т. В. Формування та державне регулювання ринку сільськогосподарських земель в Україні / Т. В. Козлова, А. М. Митюк // Праці ТДАТУ. – 2011. – Вип. 11. – Т. 6. – С. 281–288.

10. Козловський С. В. Світовий досвід та перспективні напрями формування ринку землі в Україні / С. В. Козловський, Н. М. Махначова // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія Економічні науки. – Вінниця : ВНАУ, 2012. – Вип. 1 (56). – С. 23–29.

11. Конституція України : із змінами згідно зі Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2.

12. Міністерство екології та природних ресурсів : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua/>

13. Моніторинг довкілля : підручник / А. К. Запольський, А. П. Войцицький, І. А. Пількевич та ін. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006». – 2012. – Том 1. – 408 с.

14. Моніторинг довкілля : підручник / В. М. Боголюбов, М. О. Клименко, В. Б. Мокін та ін.; за ред. В. М. Боголюбова. – 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 232 с.

15. Моніторинг навколишнього середовища : навчальний посібник / О. І. Бондар, І. В. Корінько, В. М. Ткач, О. І. Федоренко. – К.-Х, ДЕІ-ГТІ, 2005. – 126 с.

16. Навчальний посібник для вивчення дисципліни «Моніторинг довкілля» для студентів напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» / уклад. В. В. Рома, О. В. Степова. – Полтава : ПолтНТУ, 2016. – 117 с.

17. Нова екологія : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novaecologia.org/>

18. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

19. Офіційний сайт Державної служби статистики України в Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua/content/>

20. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/>

21. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>

22. Офіційний сайт Української аграрної асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uagra.com.ua/>

23. Погребенник В. Екологічний моніторинг: концепції, принципи, системи / В. Погребенник, М. Мельник, М. Бойчук // Вимірювальна техніка та метрологія : зб. статей. – Львів: 2005, Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». – Вип. 65. – С. 164–171.

24. Податковий кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI (поточна редакція від 01.02.2016, підстава 909-19) // Відомості Верховної Ради України. –2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.

25. Присяжнюк М. Земельна політика України: стан, законодавче забезпечення, стратегічне планування / М. Присяжнюк // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 3. – С. 54–57.

26. Про державний земельний кадастр: Закон України №3613-17 від 07.07.2011 р.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 8, ст.61

27. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 91.

28. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 №858-15, // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 36, ст.282

29. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV (поточна редакція від 27.06.2015, підстава 497-19) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.

30. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV (поточна редакція від 28.06.2015, підстава 222-19) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 229.

31. Про ринок земель: Проект Закону України за станом на 9 грудня 2011 р. № 9001-д. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41981

32. Проблеми використання та охорони земель Київщини в контексті прояву деградаційних процесів [Електронний ресурс] // Київська обласна державна адміністрація. – 2014. – Режим доступу : http://www.kyivobl.gov.ua/news/article/_1401954402

33. Програма використання та охорони земель у Київській області на період 2012-2016 роки [Електронний ресурс] // Головне управління Держгеокадастру у Київській області. – Режим доступу : <http://kyivoblzem.gov.ua/int.php>

34. Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3–13.

35. Теоретичні основи державного земельного кадастру : навч. посібник / [М. Г. Ступень, Р. Й. Гулько, О. Я. Микула та ін.] ; за заг. ред. М. Г. Ступеня. – 2-ге вид. стер. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 336 с.

36. Трегобчук В. М. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері : наук. доповідь / В. М. Трегобчук, Н. М. Скурська. – К. : ОІЕ НАНУ, 2004. – 47 с.

37. Третяк А. М. Основні напрями змін та удосконалення державної земельної політики в Україні / А. М. Третяк // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 3. – С. 58–63.

38. Третяк А. М. Управління земельними ресурсами : навч. посібн. / А. М. Третяк, О. С. Дорош. – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2006. – 462 с.

39. Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cgo-sreznevskyi.kiev.ua/index.php>

40. Чиж Ю. В. Зарубіжний досвід правового регулювання орендно-земельних відносин / Ю. В. Чиж // Митна справа. – 2011. – № 4. – С. 319–324.

41. Юрченко А. Сучасна земельна політика в Україні: окремі проблеми і шляхи їх усунення / А. С. Юрченко // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 3. – С. 69–72.